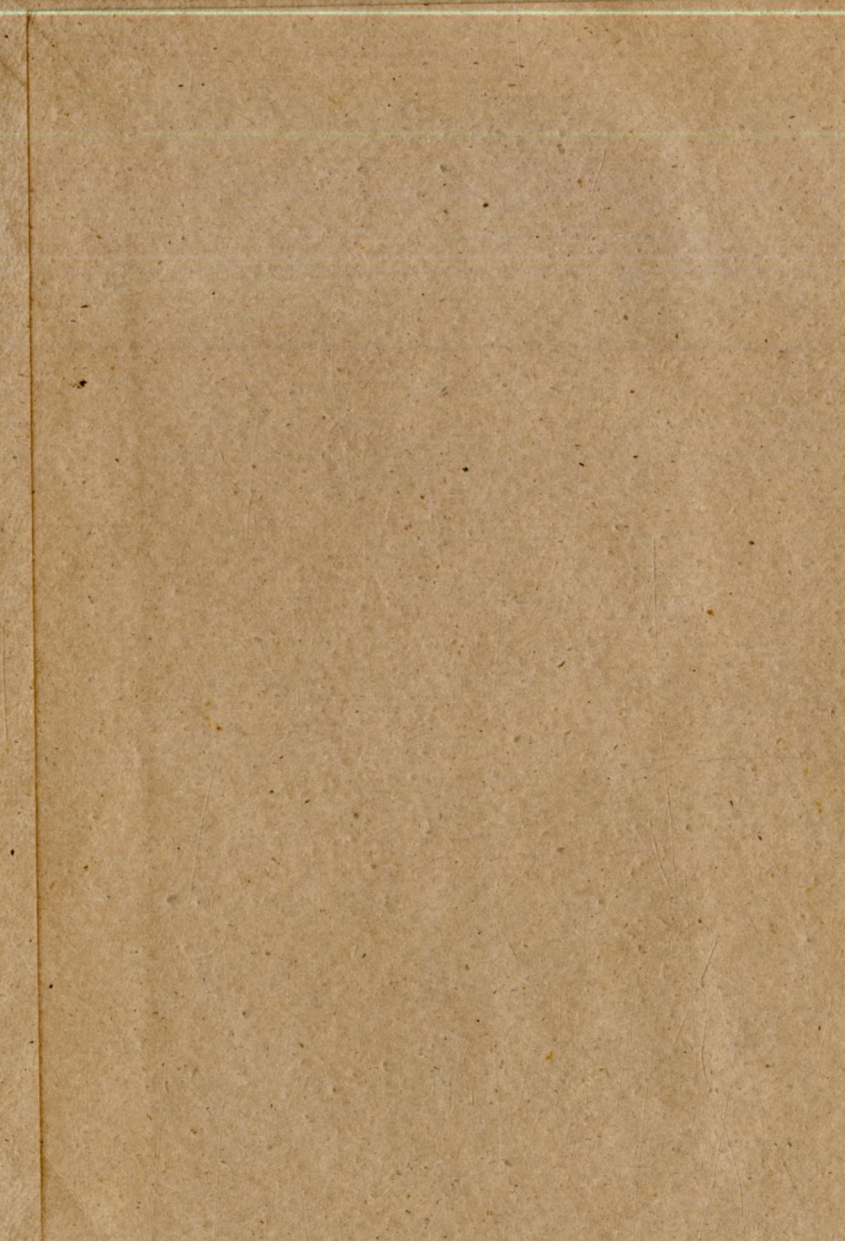

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00555453 (R)

2012

В. 395

ДРІБНА БІБЛІОТЕКА.

10.

НИКОЛАЈ АНДРІЈЕВИЧ ДОБРОЛЬУБОВ.

ЗНАЧІНЬЕ

АВТОРИТЕТУ В ВИХОВАНЬУ.

Переклав з россієського

Евгеніј Олесніцькиј.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1879.

З друкарні Товариства імени Шевченка,
під заряд. К. Беднарського.

14

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 35440

9391

Передне слово

від видавництва „Дрібної бібліотеки“.

Приступаючи саме рік тому до видаванья „Дрібної бібліотеки“ ми мали на думці подати в ній поволи окрім повістей видатно реального напрямку, окрім взірців новітшої поезії с соціальною, научною та політичною підкладкою — переважно ряд статей наукових, де би в приступний спосіб діткнені а то і систематично оброблені були всі головні відділи сучасного людського знанья. Ми задумали видавати „Дрібну бібліотеку“, т. і. жеї наукову часть так, шчоб с часом статі в ній видані могли зложити більше або менче повну енциклопедію позитівного знанья, розказану словами самих же його найважніших двигателів. Правда, спосіб і розмір нашого видавництва не дозволяв нам взятись за діло систематично, — статі мусьят друкуватись в суміш, — але здаєсь нам, шчо всеж такі і в тім першім невеличкім кроці, який ми зробили доси, вєпіли ми бодаї діткнути головніших галузей знанья, — і то ткнути саме таких їх частей, котрих пізнанье серед нашої молодіжи найбільше пожадане. І так наукам природничим посвєятили ми 3 книжочці, подавши в розправці Геккеля (III.) основний нарис теорії Дарвіна в жеї історичнім звязку с поступом

мисли льудської і з její головними доказами; представивши в розвідці Шісарєва о пчолах (VI.) взірець росправи зоологічної, де при тім сьужет служит неначе канвою, на котрій розводьатеся далекосаглі питања політичні та соціяльні; подавши в кінци в росправці Гекелі про білковину (IX.) взірець популярного обробленя одної частки біології. Науці економічній посвѣятили ми сего року лиш одну книжочку (VII); тај то сѣя книжочка займаєся розбором критичним тільки одного спеціального питања з сеї огромної і безмірно дѣла нас важної науки, т. ј. власности ґрунтової. Але надіємся, шчо сьлїдујучого року ми надолужимо те, кладучи найбільшу вагу іменно на праці по економії, не залишујучи при тім, розумієся, природничих і других наук. Ми переконані, шчо науку економії у нас треба зачати, скажем просто, від азбуки, і дѣла того постараємся в јак најкоротшім часі почати по при книжку Льавље також видавництво сістематичного підручника економії суспільної, котрій би міг бодај в головних нарисах познакомити нашу молодіж і веу читајучу громаду о цілістьу сеї науки.

В отсесїї, 10-тїй книжочці ми хочемо подати читателям розбір одного дуже важного питања с педагогії, т. ј. науки о виховану. Статѣя, котроју ми починаємо ряд росправ педагогічних в нашім видавництві, написана була літ тому звиш 20, — але не стратила ј доси своєї научної вартости ані своєї переконујучої сили. Про автора její ми згадували в передмові до „Пчїд“. Ближчих даних про јого житє і дїяльність тепер подати не можемо, але надіємся зробити се пізніше.

Чи потребуємо појаснєвати нашим читателям, шчо се таке „авторитет“? Слово се мож виразити по нашому „беззглядній послух“, — тільки шчо се означіньє здаєсь нам за тісне. Се радше підданє себе — добровільне чи ні — під јакусь вишчу/силу, котрій ми не то шчо не сьмієм спротивитєсь, — ні, — на котру навіть глянупи не сьмієм тверезим, критичним оком. Все, шчо вјаже чоловіка, шчо путає јого свобїдну волю і природні, здоровї

наклінности, — стараєсь бути авторітетом дльа него. Ось як описує дунський критик, Георг Брандес, в своїм перегляді реакції французької в двацятіх роках нашого столітьа — пагубне вліяньє авторітету на веі боки людського житья єдиничного і державного: „Принцип авторітету в державі робит то, шчо право уступає силі, котра оголошуєсь силою божою, царством з божої ласки. В суспільности він витискає братерство а вводит натомієць на пів патріархальну, на пів тираньську власть вітцьа; засада рівности уступає засаді підлежности. В моралі він нишчит внутрішне право, совість, — а опираєсь на бульльах і соборах. Релігію він означає не як віру, але як звязок, як „політичві пута“, як прозвали її були двигателі революції. Він налягає на нерозривність подружья, так само, як і на нерозривність держави. Він вчит, шчо бесіду одержав чоловік просто від бога і вбиває через те в самім зароді язикознавство, шчоб на його трупі насипати теологічну могилу. Він робит неможливим веьаке знаньє, даючи науковим вислідам за провідника як найбільшиє внішнє авторітет. Він затроює виростаюче поколіньє, віддаючи його вихованьє в руки банді євнухів, єєліпо послушних наказам генерала єзуїтів“.*)

Ми бачимо, якими яркими красками малює Брандес вліяньє авторітету на життьє людське. Особливо важне в тім згльаді єго поєєлїдне реченьє, правда, висказанє є погльаду на вихованьє в Франції, але з невеликими змінами воно маєже таке саме і всьуди в прочій Европі. Ось те то іменно питацьє розібрав у своїй єтаті Добролюбєв, беручи особливо увагу на малєх дітєєх, при котрих

*) Гльади: „Die Hauptströmungen der Literatur des neunzehnten Jahrhunderts. Vorlesungen gehalten an der Kopenhagener Universität von G. Brandes. Uebersetzt und eingeleitet von Adolph Strodtmann. II. Band: Die Reaction in Frankreich.“ Стр. 123.

вихованьу багато навіть досить мисльчих педагогів признає конечність сльпного послуху дитини, конечність вєваких, звичајно бруталних кар, грїзб і т. д. Такі педагоги, здаєсь нам, назвут і сєсьу статью так само сьмітьем и гнильу французькоју, јак назвав одєн з них недавно Пісарєвські „Пчолї“.

I. Ф.

Значіньє авторітету в вихованью.

Балакаючи с педагогічної висоти про вихованье дітеј ми до недавного часу дуже пригадували бајку, в котрій поставлено вовка наставником над вівцями. Розумієсья — говориться в тіј бајці — робилосья то розумно: всі обставини зважено, діло піддано під голосованье, — чисто. Тільки про одно забуто — спитати самих овецъ, шчо вни на то... Таке і в нас. Більша часть наших росправ педагогічних, досконало розбираючи питанья вишчої філѡзофії, наводьачи правдиві і пожиточні правила релігійні, державні, моральні, загально психольогічні і др. — забуваје зовсім про одну дуже важну річ — про дієсне житье і природу дітеј і всіх тих, кого маєсья виховувати. Томуто часто діти падут жертвою педагогічних мріј. Виховујучиј, стојачи на своїј моральній висоті, вважаје вихованка за своју власність, за річ, с котроју може зробити, шчо му сья хоче. „Дитина не повинна мати својејі волі, — кажут премудрі педагоги, — вона повинна сьліпо слухати наказу родичів, учителів, загалом старших. Наказ виховујучого повинен бути дльа нејі највишчим законом і вона повинна сповнати го без ніяких уваг. Безгльадниј послух — се головна і конечна річ в вихо-

вану. Остаточна ціль вихованья — заступити нерозумну волю дитини розумною волею виховуючого.

Чи ж не вигдадає все то дуже льогічно і справедливо? Но коли самі спімнем, яке було наше вихованье і які згадки воно тепер в нас будит, то не будем могли без недовірливости слухати таких льогічних виводів і росправ. У них лиш одно на цілі: страшна педантична гордість добродіїв педагогів, злучена є пониженєм гідности чоловічої природи в загалі. Говорьачи, шчо в особі вчителя має дитина моральній закон і розумне переконанье, вони очевидно ставлять того вчителя на недоступну висоту; він є, шсьльа них, непогрішним взірцем моральности і розуму. Правда, тьяжко не признати, шчо колиб учитель є так ідеальними прикметами де најшовсьа, то сьліній послух вихованка і сьліна віра в його авторітет не принеслаб ніякої шкоди, (коли не приносить шкоди тамованье розвою самостіјної діяльности). Но, по перше, ідеальній учитель не зажадав би певно сам беззглядного послуху: він постаравсьаб як мож најборше розвинути в повірених його оніці дітех самостіјні, розумні прьамованья і переконанья. А по друге, шукати непогрішних ідеальних учителів і виховавців, булоб в наших часах ділом надто сьмілим і маїже сьмішним. До того треба дуже богато вимінок. Поперед усего моральні правила виховуючого повинні бути беззглядно правдиві і докладно приспособлені до всіх, навіть особистих і дрібних обставин житья. Темних питань, неїясних і загадочних поїав дья него ніколи жадних не повинно бути: інакше шчо він зробит, коли му приїдєсьа в подібних обставинах дати наказ вихованкови, котрій усе беззглядно, а дья того і без всьаких уваг і намислу, виповнити мусит? Крім того мусит бути такиї учитель вільній від всьаких намїетних вибухів: він не може за-

палати гнівом ані лубовју, дља него мусьат бути незнаними утома і лїнивство, веселїй чи сумнїй настрїй духа — словом: він повинен бути не зви-чайним чоловіком, а приладом, на котрїм уявля-єсья чистїй, нічим не поцсованїй моральнїй закон. Но, кїлько ми знаєм, таких приладів шче піде не винајдено а сли декотрі кажут, шчо вони знајут секрет такого дивовижнього твору, то через тоје самоје понижајут чоловічу гідність і лубдську природу. Слиж допу-стимо, шчо виховујучїй може уноситись гнівом або ін-шим јаким чутьем, то деж је порука беззгльаднојї не-погрїшности јего відносин до вихованка? Чиж не лїпше від најраньших лїт приучувати дитину до розу-много судженья, шчоб вона јак можна најборше набра-ла знанья і сили не слухати наших приказів, сли ми зле жеї волеју кермујем?

В розумових відносинах вимагати треба від іде-ального учителя јасних, глибоких и певних поньять, дуже високого, всесторонного умислового розвоју, ши-рокого і різнородного знанья, стојачого в повнїй гар-монїї з загальними прїнципами. Сама природа јего по-винна богато вишче стојати від природи јего вихован-ка в усіх згльадах. Бо в противнїм разї, шчо вијде с того, сли учитель буде лубуватись Державїном і скаже ученикови вивчитись оду „Бог“, а тому (уче-никови) подобаєсь бїльше Пушкін, а в одї „Бог“ ви-дит він тїлько нагромаджену купу слів і фраз? Шчо, сли дитину мучат цілїй рік над музикальними гамами, коли вона вже давно свобїдно водит пальцями по кльа-вішах і хотїлаб дальше вчитись грати?.. Шчо, сли дитина лубуєсья образом, цвїтами, сли жеї увагу зајмут комахи, сли цікаво вдивлубуєсья в јакїй фі-зичнїй або хемїчнїй прилад і жадаје від свого учи-теля објасненья, вилоченья того, чога сама не пімаје

— а сеј не вміє жејі на тоје відповісти? Чи буде ту на місці беззглядна слухняність? Чи багато најде-сья таких учителів, котріб вміли відповісти на всі пита-ня својіх учеників? Не одному з нас приходилось бачити, як нераз семилітна дитина заветидаје і пошіје в дурні вченого старця. А тим часом сеј вчениј старець маје свого вихованка, котриј мусит жего беззглядно слухати! Тој вже певно нікого в дурні не пошіје.

Таким робом ідеальніј учитель, котриј не допу-скаје, щоб жего вихованок сам застановлявсья і пе-реконувавсья, а хоче, щоб він тільки слухав, пови-нен знати все, повинен вже наперед мати готову від-повідь на всі питања, які можут зродитисья в жего вихованка, наперед розсудити всі гадки, поньатья і ви-води, які можут повстати коли небудь в жего души. Тільки с таким приготованьем може він заньати-сья вихованьем, не насилујучи дитячої природи. А затим він повинен мати силу — стати в кождім згляді добрим провідником дитині. Сли відкрије в дитині склон-ність до музики, до маллярства, замилюванье до ботані-ки, поньатність в математиці, чутье поетичне, спосо-бність до вивченья јазиків і т. п., то він повинен зуміти розвивати јак најстаранніше все тоје в својім ученику. Сли він неможе за тоје взьатись, то видно, щчо він сам на тільки щче не приготовлениј, на тільки не розви-нениј, щщоб кермувати другими. А сли так, то він не маје права жадати, щщоб жего слухано беззглядно.

Но, сли навіть допустимо, щщчо учитель усе може стати вищче від ученика (щщчо і буваје — але не все), то в жаден спосіб не може він стати вищче ці-лого покоління.

Ученик готовитья жити в новіј епоці, обставини жего житья будут вже не тоті, щщчо були перед 20—30 літами, коли жего учитель отримав вихованье. І зви-

чајно виховујучиј не то шчо не добачит, але і не піймає потреб часу і вважає їх дурницями. Він стараєсья замкнути свого ученика серед тих понъатъ, яких він сам тримаєсья: појава таја цілком природна і понъатна, але тим не менше шкідлива, позајак провадит до ограниченъя розвоју волі і розуму ученика. С того виходит, шчо природні понъатъя розвивајутсья в ученика дуже поволи а пізнанъе пројавів і потреб тої суспільности, в котріј јому колись пријдєсь жити, заглушујут перестарілі упередженъя і гадки, перенъаті в дитиньстві на сълпо від виховців. Таке вихованъе је певно — ворогом усьакого поступу і житъя, воно веде до мертвоти і застоју — насълідки јєго показујутсья вже не на јединицъях, а на ціліј суспільности.

Сли упередженъя і блудні поглядати старого поколінья закоріньатсья від дитиньства в вразливіј души вихованка, то просьвіта и поступ цілого народу на довго затамуєсья серед таких нешчасливих обставин. Гіркіј досьвід житъя переконује, правда, ціле поколінье о неправді того, про шчо говорєно му в дитиньстві, і чоловік тратит часть давного запалу в погледах, не усправедливлєних житъєм; він все шче, бодај с привички, держитсья тих поглядів, і передаје їх својєм дітьям, тілько з меншоју вже віроју, і запалом јак јіх јему передавали. Новє поколіньє тратит знов частку віри до тих поглядів; но за тоје побільшаєсья родова привичка, і чим далъше, тим з меншоју самовіжеју, і дльа того тим сильнішче тримаєсья нарід поглядів својіх батьків. Треба аж, шчоб приноровленъе тих поглядів і гадок, від давна неживих, сталосья неможливим; треба, шчоб виступив могучіј геніј мисли, котріј би дав почувти і добачити суспільности потребу і можливість змїни нерозумно принъатого поръядку.

А пісьля того відкритъя јак поволи, јак слабо

приймаєсья нова гадка, як довго не проникає вона в глибину душі лудеј і не росширјуєсья в масах. Ми нули цілі віки від того часу, як доказано, шчо земля обертаєсья докола сонця, а шче до сејі пори простиј чоловік, чујучи усе, шчо сонце зішло і зашло, глядит на него јако на величезну куљу, шчо пливе по небосклоні від сходу на захід. Девјать віків минуло, як голошено в нас христіянство, а в народі шче до сејі пори істнује віра жива в домовиків, лісовиків та водьаних богів. Навіть тоті, шчо с часом в теоріјі відкинули нерозсудні повірки, не можут в практиці розлучитисья з ними. Богато је образованих лудеј, котрі мајут докладне поньатьє о појавах електричних, а все такі зі страхом ховајутсья в темну кімнату підчас громів; так само богато је таких, котрі пријшли до пізнанья гідности чоловічої, а все такі ціньат найбільше у своїјх знакомих знанье французького јазика і модниј стріј. С чоґож се походит, як не з дурних упереджень, переньятих шче в лігах раножі молодости від тих, котрих сья лубило або поважало?.... „Вплив старшого поколінья на молодше конечниј, скажете ви, і јєго не треба спиньати, тим більше, шчо по при злі боки маје він дуже богато добрих: усеі скарби знанья, зібрані в минувших лігах, передајутсья молодшому поколіньу через сеј вплив, і без него не може станути чоловік там, відки маје зачати самостіјне продовженье того, шчо до јєго часу зробила лудськість.“ Слова тіјі цілком правдиві, і ми постушилиб дуже нерозсудно, слибисьмо хотіли знишчити тоје, шчо цілком природно само з себе виходит, істнује і знишченим бути не може. Молодше поколінье повинно бути конечно під впливом старшого, і с того виходит велика користь дльа розвоју чоловіка и лудськости. Ніхто не заперечит тојі очевиднојі правди; ми говорим тільки о

тім: — дльа чого мајем ставити минувше ідеалом дльа будучности, дльа чого мајем від нового покоління жадати безгльадної, сьліпої віри в думки старших? На шчо нам тамувати самостійний розвіј дитини, насилујучи жејі природу, убивајучи в нејі віру в себе і приневольујучи жејі робити тілько те, шчо ми хочем, і тілько так, як ми хочем, і тілько дльа того, шчо ми так хочем? Жадајучи такого безгльадного послуху ми тамујем розумний, правильний, свобідний розвіј дитини. Який се згубний маје вплив на моральну істоту дитини, показује богато примірів. Деякі з них наведемо нижче.

Перед всім означім ближше, шчо треба розуміти під безгльадним послухом. Безгльадний — значит незалежний від ніяких згльадів і обставин, незмінний при всіх можливих випадках, не впливајучий з ніяких зверхних ані внутрішних причин, но істнујучий сам о власних силах, і сам в собі замикајучий своје оправданье. Таким је послух, якого в нас жадајут від дітеј, і котрого конечність горьачо доказујут деякі педагоги. По јіх думці дитина повинна слухати без намислу, сьліпо вірити свому учителеви, вважати тілько јего прикази за непохибні, а все інше за несправедливе, а в кінци виповнати все не дльа того, шчо воно добре і справедливе, а дльа того, шчо воно приказане і тому вже мусит бути добрим і справедливим.

Гльаньмо, які психольогічні наслідки можут вијти с такого викльученья свобідної волі в дитині. Припустім с початку можливість ідеальних учителів і виховајучих наставників. Јіх накази все справедливі, все розумні, все відповідні до духового розвоју дитини; јіх самих лубјат і поважајут діти. При-

пустім, шчо такі учителі жадајут від дітеј беззглядного послуху. Шчо с того вијде?

Дајесья приказ; дитина сповнїаје го без намислу, за тоје жејї хвальат и нагороджујут. Но в самім поступку дитини нема нічого, шчо б заслугувало на нагороду — дитина дльа того і сповнила приказ відразу, шчо наказане діло видалось јїј цілком природним, шчо воно цілком годилось з жејї власними жаданьями; за шчо ж хвальат жејї? — Јасно, шчо нізашчо друге, јак за послух.

Дајесья другиј приказ; дитині він не подобајесья, вона вважаје го несправедливим, не на місци, і висказује своју неохоту. Јїј кажут слухати, а не застановлятисья, і гнівaјутсья за тоје. Дитина слухаје по неволи. Но гадка, шчо приказ був несправедливиј, на все зістајесья в нејї; за шчо ж тепер гнівaлись на дитину? Јасно, нізашчо друге, јак за непослух.

Подібні обставини повторяјутсья частішче, і в души дитини вигасаје чутье правди, голос розумного переконанья, а в місце того встунаје сьліпа віра в авторітет.

Дехто мігби сказати, шчо онісльа дитина, набравши більше розуму, сама зрозуміје, шчо справедливі були прикази жејї учителя. Правда, так діјесья часто, і з сего виходит велика користь, але тільки дльа учителя, котриј в такіј спосіб набираје більше поваги — но ніјак дльа ученика, на котрого таке відкритье маје цілком противниј вплив. Переконавшись за місяць, за тиждень або і за день, але в кождім разі за пізно (дльа того, шчо діло вже виповнено, а виповнено не с переконанья, а на росказ) — увидівши, шчо јего непослух був нерозумниј і без підстави, тратит він віру в власниј розсудок, тратит енергїју і відвагу спуститисья на власне переконанье, бојтсья ви-

робити собі яку-будь власну гадку, і не посьміє їти за власним переконаньєм, хотьби воно видавалось му ясним, як сонце. А може бути — погадає собі він — шчо воно таки не так, як ја гадају... От може пізнішче покажесьа знов, шчо не моја правда. Звідти недостача рішучого, сильного характеру, боїазливість і недостача відваги — шчо зістајут на ціле житье, навіть в лудеј, мајучих велику силу виображенья в теоріі, но не вміјучих своїх гадок зреалізувати в практиці. А шчо ж тогди, коли справедливість була по стороні дитини, коли непослух жеї був справедливий зі згляду на вишчі прінципи, а незгідний був тільки з обставинами житья? Обставини житья оправдујут учителя; дитина розуміє тоје, позајак прінцип сам не ввійшов шче сильно в жеї переконанье, і так мало-помалу вса вишча правда, јако незгідна з житьем, переходит в ряд віддалених, пустих мріј.

Ось приміри: Хлопець сказав дома про свого товариша, шчо він злодіј. Отець став гніватись за тоје і наказав му так говорити. Хлопцеві стало досадно, він вважає такиј заказ несправедливим; но за тиждень, на однім вечері, другий жего товариш назвав того самого товариша злодієм. Піднялась сварнья; дві родини посварились, вітвертого хлопця укарали... Отець каже до сина: от видиш, шчо може с того вијти?

Хлопець входить в близькі зносини з старим слугою; гордиј гувернер гніваєсь за тоје і заказує говорити зі старцем. Хлопець не слухає, і раз таку підімає бучу в кімнаті прислуги, шчо слуга стариј бере го без церемоніі за руку і випроваджує від себе з відповідними науками. Се хлопцеві не в смак; гувернер видьачи тоје піддражнює самолюбство хлопця і каже: се тобі за то шчо не слухаєш! зажди, він тебе шче ј бити буде, сли станеш з ним по давньому

за-панібрата... І хлопець жалує своєїї дружби з старцем, якби якого простуку.

Гувернантка наказує дівчині — заховуватись відносно, стан випростувати, їти поволи, голову тримати просто, говорити тільки, коли питають і т. п. Наслухавшись такого приїздит дівчина в гості. Там же більше дітеї, усі такі живі, веселі; вони бігають, бавляться, сміються, говорять. Її хотілось також пристати до них, но гувернантка каже, що се не винадає — і вона глядит зависно на радіючі подруги, особливо на одну, котра највеселішча зі всіх і веде перед в усіх забавах. Тимчасом нараз падає тота дівчина і ломит ногу... Гувернантка говорить с триумфом своєїї дівчині: от шчо значит заховуватись невідносно!...

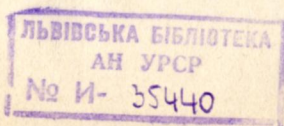
Розсудіт тепер самі безсторонно, о кілько беззглядній послух причинюється ту до розвоју морального чуття? Чи не нищить він ту, противно, і тих добрих, свјатих основ, котрі маје с природи дитина? Чиж можна дивуватись, шчо при таких обставинах приїме вона правило за виїмок, виїмок за правило, поверненій порьядок за властивій? І хтож ту винен? Чи дитина сама? А між тим, як гарно розвितись мігби розум, які переконанья зродились в чоловіці і зільлялись з його істотоју, слиб від перших лт вчено го думати над тим, шчо робит, — слиб кожде діло було виповнене с переконаньем, шчо воно потрібне і справедливе, — слиб він привик, сам здавати собі рахунок з своїїх діл і виповнѣати прикази других тільки тогди, коли вони справедливі і східні з його переконаньем! Правда, тогди богато вчителям приїшлобсья покинути своје діло, позајак їх ученики показалибї їм, шчо не вмїјут давати приказів.

Вбивајучи в дитині смілість і самостійність розуму, беззглядній послух вліјає шкідливо і на чу-

тє. Пізнаньє свого „я“ і декотрих прав людських зачинаєсья в дітеї дуже вчасно (сли воно тілько зачинаєсья, а не родитєся разом з ними). Тоє пізнаньє потребує доконче, шчоб іти в тїм напрямку, в яким воно чоловікови дорогу показує; воно домагаєсья того доконче. І коли дастьсья волю сему напрямкови, шчо проявляєсья в дитині; коли дастьсья її волю думати і ділати самостійно (до певної степені), дитина буває весела, рада, повна симпатичного чутьа, лагідна, не упрєама, розумно послушна в тїм, шчо справедливість сама признає. Противно, коли діяльність дитини стїсньєсья, прьамованьа жеї не узглядньєютьсья, коли в місце розумного особистого житьа, дитина, як труп, як автомат, має бути тілько послушним знарьядом чужої волі — тогди цілком природно, шчо душу дитини залягають сумні і тьажкі мраки, вона стаєсья сумна, зівьала, без житьа, оказує неприязнь дльа других і переїмаєсья низькими поглядями.

В відносинах до самого учителя, до тої пори, поки не привикне до безглядної підлеглиости буває ученик дуже дразливиї і недовірливиї. Навіть і пізніше, коли приглушит вже в собі самостійність, не цілком приязні відносини жего до учителя, котриї жадає від него безглядного послуху, і тим самим же гнобителем і ворогом жего особистости, від котрої, хоть би і як силувавсья чоловік ніколи цілком відділитисья не може.

Не треба шче забувати про згубниї вплив безглядного послуху на волю чоловіка і жеї розвії. Нам воно здаєсья цілком лишним, говорити про те і ми радо замовкли, як би деякі педагоги не говорили нам в живі очи, шчо „таїа боротьба з власноју природоју, котру дитина мусит відбувати, шчоб побороти власну волю а піддатисья чужії, розвиває жеї мораль-

ну силу. (!) Через то одно будиться в її душі перше почуття моральности, перша моральна боротьба, а від неї починається властиво людське життя. При частій такій боротьбі сили волі чоловіка кріпляться так, що він пізніше, коли його вихованье скінчиться, буде міг слухати самого себе і виповняти те, що розум і сумління від него вимагають!

Ціле тоє розумованье пригадує нам одного дуже розумного вітця, котриї, бажаючи развити зручність в тілі свого сина, клав го спиною поперек на вузку дошку, підняту на півтора ліктя від землі. Дитина крутила руками і ногами, хотючи найти дльа себе пункт підпори, а ненаїшовши знемагала і з страшним криком скочувалась з дошки. При таких мудрих способах розвилась вона дуже гарно, та доси шче не може переїти моста або кладки без дрозі в внутрі. В загалі система „клин клином вибивати“ — давно в нас вже звісна, і ми давно видимо її страшні наслідки. Дитина боїтсья темноти, — її замикають в темну кімнату; дитина не любить якої страви, — її цілий тиждень годуєт умисно тоїу стравоїу; дитина любить сидіти за книжкоїу, — її посилають бавитись; вона хоче бавитись, — її кажут сидіти на місци — і тоє дієсья дуже часто не с переконанья о конечности або пожитку того, шчо приказуєсья, а с чистих і безкорисних педагогічних зглядів: шчоб-ді привчити дитину до послуху. Наші педагоги кажут шче і таке: „треба, шчоб дитина навикала до покїрности; сли сья тепер не переломит характеру дитини, потому буде вже пізно.“ Таким способом хотят вони, як здаєсья, збогатити суспільність цілоїу громадоїу Мовчальских. А шчо хто каже, шчо послухом скріпляєсья сила волі, то се проста нісенітниця. То так само виглядає як колиби ја, нищчачи і приглушуєчи кождий порив

розсудку в душі мого вихованка, наказуючи йому беззглядній послух, в такиј собі спосіб усе толкував: „через тоје розвивајутся јего розумові спосібности, бо він мусит розмисляти над справедливостъю мојих приказів, а несправедливостъю свого упрямства“. Се булаб така сама лъогіка, як у наших поважних педагогів.

Дарма, шчо вони ј вказујут ту на боротьбу. Ту властиво боротьби нема, а је тілько підданье сѧ без боротьби, котре при частім повтореньу родит не силу волі, але моральне ослабленье. А сли је боротьба ј справді, то дуже нерозумна: з једного боку внутрішна сила, природна склонність, котра је в дитині правильноју појавоју, а з другого боку зверхній, непоньатній гнет чужојі сили... При беззгляднім послуху перемагаје звичајно зверхна сила, а се нищит конечно внутрішну енергіју і відбираје охоту ставити чоло накинениј волі. При тім не можна не звернути уваги шче на одну обставину: богато приказуєсь дитині такого, до чого јіј цілком бајдуже все одно сповнити або не сповнити. Не знајучи, чому і дльа чого, дитина робит тоје, шчо приказано, тілько дльа того, шчо воно приказано. Ту вже ніякојі нема боротьби, а тілько повна несвѧдомість, шчо замінаєсья потім в привичку. Вихованіј в такиј спосіб чоловік зістаје ціле житье під різними впливами, котрі је насльідком не розумнојі конечности, не обдуманого вибору, а простого принадку. В чијі руки чоловік перше попадєсья, за тим і дальше піде. Якиј вплив маје беззглядній послух на сумліньє, можна піньнати вже с того, шчо доси було сказано. Навикајучи робити все без застановленья, без переконанья, чи воно правдиве і добре, — а тілько дльа приказу, чоловік стаєсья неспосібним оцінити, шчо добре або зле, і дльа того не

вважає на голос сумління; йому все одно, чи поступок його годиться з його чуттям моральним, чи ні, — він приказаний і того йому досить.

Ось наслідки, виходячі з самої методи абсолютного послуху. Но придивімсья шче, кілько злих наслідків потягає за собов само виновненє приказів. Прикази можуть бути несправедливі, неконсеквентні, вони можуться противити природній льогіці дитини. Коли наставників і учителів је більше, вони можуть противитисья оден другому, і дитина, обовязана слухати кожного з них, попадєсья в темний льабірінт, с котрого не вијде інакше, як тільки по цілковитій утраті почуття моральної повинности, (кли завчасу сама не роспізнає злого і не стане вишче своїх учителів). Усі недотатки учителя моральні і умислові лехко можуть перејти на ученика, котриј привик поступати не за правом природним, не за переконаньєм розуму, а тільки за волеју вчителя.

Таким способом недостача самостійности в судах і поглядах, вічне невдоволенє в глибині душі, недостача рішучого постановленя в ділах, недостача сили волі, шчоб противитись сторонним впливам, — взагалі недостача власного почуття, а в наслідок того безхарактерність і підлість, недостача сильного і јасного пізнаня своїх обовязків і неможність введеня в житє гадок нових, гадок лінших, більше поступових, несхідних з істнујучим ладом — ось дари, котрими надільяє чоловіка беззглядній послух в вихованю, виводячи го в житє!... І с такими то підставами чоловік маје боротись за свої переконаня с цілов суспільностей; і він, котриј привик жити чужим розумом, робити шсьля чужої волі, він маје поставити себе приміром дльа цілої суспільности, маје ска-

зати: ви всі блудите, ја оден на добріј дорозі; ви эле робите, от як вам треба робити, шчоб було добре!...

Та відкиж в него набересьа сил до того? На якіј підставі будесьа він бороти? Чи може на підставі авторітету своїх учителів, котрі до сеї пори кермували яго житьем і поньатями? Та хтож в кінци дав йому право до того? Јего відносини властиво не змінились тепер в нічим; до сеї пори стојав він під авторітетом в вихованью і науці, тепер настали такі самі відносини в службі і житью.

Бо і дивно виглядалоб воно: через пјатнајцьать-двајцьать літ мајеш усе слухати та беззглядно піддаватисьа другим, шчоб потому нагло зачати боротисьа з другими. Воно природнішче виглядаје вже — і дальше зістати в таких самих відносинах, до якіх привиклосьа через так довгіј час.

Але је льуде, дльа котрих сістем беззглядного послуху ніјак придатисьа не може. Се льуде горді, сильні, енергічні. Розвинувшисьа свобідно, нормально, вони високо підімајутьсьа по над товпу і дивујут сьвіт богатством своїх духових сил. Такі льуде творьят великі діла, стајутьсьа добродіями льудськости. Але спинені в своїм самостіјнім розвоју, пригнетені рутиноју вузкоглядів, обскурантними поглядами јакого небудь глуного учителя, не мајучи місцьа дльа розмаху своих крил, а примушені јти тісними манівцьами, котрі јіх учителям видајутьсьа дуже вигідними і відповідними, тоті льуде попадајут або в апатичну бездільність, стајучи непотрібами на сьвіті, або стајут завзьатими, сьліцими противниками тих основ, на котрих зістали виховані. Тогди стајутьсьа вони нещасливими сами, а страшними дльа суспільности, котра примушена цуратисьа іх. Јасніј примір такого обороту представляје Вольтер, вихованіј пісьльа

правил язуюіцких, оснований на беззгляднім, мертвім послуху.

Раз тільки пізнавши несправедливість свого учителя, такий ученик вже більше не вернесьа на давну дорогу. Бо і дьа чого мавбисьа вертати?

І добре і зле, і правда і неправда, все помішане в беззглядних приказах, представляє му сьа тепер в найбільшій хаосі серед болю зродженого придувленьем його індивідуальности.

Моральне чутье в нім не розвите, розум не привик спокійно і поволи судити свої поступки; усе, шчо він знає і вірит, вложено му в голову насилу, без уділу його волі і чутья. Дьа того цілій внутрішній сьвіт, не розвинений ним самим, а накинений чужими, вважає він за шчось чужого і відкидає го без усьакого жалью, особливо коли најдесьа при тім шче який вплив, цілковито противний напрямови дотеперішного вихованья. Тепер розвиває він дух опозиції против своїх гнобителів, і стаєсьа противником вже не самих тільки надужить, але і основ, прийнятих в суспільности. Розумієсьа, його чекає або погибель, або житье повне невдоволення з себе самого і льюдеј. Як богато великих, способних льюдеј пропало задьа учительського авторітету, часом окритих жалкою славою, а частіше без слави, в крайнім розбраті зі сьвітом.

Але чого ти хочеш? — запитаєте, — чиж можна зіставити дитині повну волю і піддатисьа жејі забаганкам і каприсам?

Цілком ні. Ми кажемо тільки, шчо не треба мучити дитину як собаку, вчити јі сих або других штук, котріб показувала на знак даниј через вчителя. Ми хочемо, шчоб при вихованью був розум, і шчоб розумність вихованья була відома не тільки учителеви, але і ученикови. Ми кажемо, шчо всі средства учи-

теля повинні бути такі, щоб їх ученик міг ясно пізнати і узнати їх справедливість. Ми хочемо, щоб учителі мали більше поважання для чоловічої природи, і старались розвивати а не гнобити внутрішню „я“ в чоловіці, і щоб виховання старалось зробити чоловіка моральним не с привички, а с переконання.

„Алеж се сьмішна и дивна претенсія, скажут глупокомисльачі педагоги, сьміючись іронічно з наших доказів. Чи можна від маленьких дітеј жадати правильного осудження високих моральних питань, чи можна переконати їх, коли вони шче не розвиті на тільки, щоб могли бути переконаними? Сьмішним булоб, посилаючи дитину на прохід, читати її цілий курс фізіології, шчоби показати, чому і для чого пожиточній прохід, так само, як дивним булоб, даючи дитині таблицку множення, переходити всі математичні операції, в котрих множення приходит, шчоб доказати його важність и значінє. Головна ціль виховання је в тім, шчоб діти до беззглядного послуху в виповненю діл наказаних, а ели того годі осягнути переконую то тре трібувати страхом.“

В тих всіх судах је оден недостаток: теперішній лад вважаєсья нормальним порядком. Ја годжусья з вами, шчо діти не розвинені шче для јасного піманья своїх обовязків; але в тім і повинність ваша, шчоб розвинути тоје піманье. Для того вони ј виховујутсья. А ви замісь розвивати в них самопочутье, нишчите і то, шчо ім сама природа вже дала, і старајетесья перемінити їх в безвіжі, сьліпі знаряди вашој волі. Переконавшись, шчо діти вас не признајут, ви спокійно заложили руки, шчоб, як тој казав, сидіти над морем тај чекати погоди: от незадовго розвинесья дитина, тогди можна буде з неју розправляти, а тепер нај робит тоје, шчо наказано. В такім

разі нашчож вас глибокомисльчачі педагози? Нашчо тогди вихованья?

Тим то ваш обовязок — дійти до того, шчоб вас піjmали. Ви ж дльа дитини, не вона дльа вас. Ви повинні застосуватисья до неї, як лікар до хорого, або кравець до того, кому робит убранье. „Дитина шче не розвита“ кажете, но якже її розвиватись, коли ви не то шчо не старајетесья о тоје, але шче спиньяјете жеї самостійній розвіј? Пісьльа вашої льогіки, не требаб вчитись розумним способом чужих јазиків, бо с початку сья нічо не піjмаје з них, нічо не розуміје, а треба с початку вивчитись богато фраз і слів без звязи і розумінья, а опісьльа відгадувати на сьліпо јіх значіње?...

Всі тії вузкогльадні погляди на нерозвинену природу дітеј дуже пригадујут тих добродіјів, котрі виступајут протів Гогольа і jeho насьлідників за тоје, шчо тії писателі просто переливајут с пустога в порожне, шчо вони нікого не навчајут, і шчо тих льудеј, протів котрих вони виступајут, можна направили лиш буком а не переконаньем... Немовби бук міг когось навчити! Немовби побивши чоловіка ви зробили го лішчим під згльадом моральним, або впојили в него јаке переконанье, окрім хйба того, шчо сила все таки по вашіј стороні... Дльа звірів, правда, arguementum baculinum вистатчит; таким способом ујіжджујут конеј, вчат медведів танцьувати, але льуде, виховані в такиј спосіб, певно не богаті розумом.

„Јакжеж — кажут мудрі педагози — охоронити дитину від шкідливиx впливів, шчо јі окружајут? Чи можна дати јіј пізнати шкідливість јіх через досьвід? В такиј спосіб ні одна дитина не вијшлаб с тих досьвідів ціла. Досьвідивши, шчо то значит випити трутину або скочити с третого поверха, не булаб, здајесья, жадна дитина вдьячна тому педагогови, котриј,

для поважанья чоловічої природи позволивби її збити таки досвід.“

Поминаючи жартобливу сторону одного реченья, після которого підданій не може ратувати потонаючого пана, позажак він не може жадати від него беззглядного послуху, а без того ратунок неможливи, ми скажем тільки одно. Діти для того часто і падають з вікон, або берут отруту замість цукру, шчо сістем беззглядного послуху приказує їм тільки слухати і слухати, не даючи їм докладного поньята о річах, не будьачи в них ніяких розумних переконань.

Та, шчоб хоть шче справедливі були жалоби на нерозум дітеј! А то вони показујутся чистоју брехнеју, видуманоју через педагогів для власних цілеј. Перед всім треба завважати, шчо вихованье не дає розуму, так як льогіка не вчит мислити, граматика говорити, поетика — стати поетом. Вихованье, так як всі теоретичні науки маје на ціли збудити і розяснити тоје, шчо вже давно жије житьем беспосередним, безвіжим... Зробіт так, шчоб ваш сістем беззглядного послуху прьамо давав розум, то ціліј сьвіт поклонится йому, і піде за ним. А позажак ви того зробити не можете, то повинність ваша — признати право розуму в природі дитини і не занедбувати його, а розумно хіснуватись тим шчо в нім је доброго.

А розуму в дітеј далеко більше, ніж би ви гадали. Вони дуже розумні і догадливі, хоть звичајно не вміјут зібрати і јасно висказати своїј поньята. Льогіка дитини јасно показуєся вже в перших жејі літах, а најліпшим доказом того је — мова. Можна рішучо сказати, шчо три- або чотирилітна дитина не чула і половини тих слів, котрих уживаје; вона сама творит јіх і складаје після тих, котрі чула, і то по

більшій часті правильно. Так само і форми: дитина, не маюча поньаття о граматиці скаже вам цілком правильно всі падежі, часи і т. д. незнакомого її слова і то не гірше, як ви самі, щосьте з книжок вивчилися якіж будь чужий язик. С того видко, що спосібність спостережень і аналогії дуже рано будитьсь в дитині.

То само можна сказати о пониманью причин і наслідків. Дитина, як раз спече собі палець коло свічки, другий раз вже не діткнетьсь свічки; видьачи що в зимі земля біла, а в літі ні, дитина при таганью снігу на весні пізнає, що вже буде літо. Кожда дитина ласитьсь до того, хто ласкаво до неї заговорит, втікає від того, хто на нью злим оком дивитьсь.

Що більше: діти вмійут також творити поньаття. Пізнавши, що таке хата, стіл, книжка і т. д., дитина сейчас пізнає і другі хати, столи, книжки, хотьби вони були цілком не похожі на перші. То значит, що в неї в голові виробилось поньаттьє, до котрого доконче потреба спостережень і внесків.

Відкиж пришло до голови глибоковченим педагогам, що дитини не можна переконати, а треба її страшити або обманьувати? Я не можу ніяк зрозуміти, дльа чого таке хибне переконаньє малобсьа борше приняти в души дитини, ніж правдиве. Успокоїти дитину, коли плаче, не можна; а сказати „не плач, бо тья вова зїсть“ або „не плач, бо вибїу“ можна. Хтївби ја знати, якіж звязок меже дитиньачим плачом, а вовком або буком, і якіж льогічний внесок може повстати в дитині при таких обставинах?

„Але, — кажут, — дитина не може шче правильно судити о поодиноких випадках, вона шче не має даних; вона шче так мало виділа і знає!“ Воно трохи і правда, та обовязком виховуючого је подати дитині як

можна найбільше даних і фактів і слідити бачно, щоб їх дитина в повноті і правильно переїняла. Спосібність до подання таких фактів, дають самі закиди дитини, а сли на них виховуючій не відповідає, то тільки хіба з боїзни або лінивства. Ви кажете дитині, що небудь робити, — вона каже що не може; ви показуєте їй, як то зробити. Або: дитина хоче сама щось зробити, ви кажете їй, що то немож і питаєте, якби вона хтіла тоє зробити. Вона розказує вам свої фантастичні пляни; а ви консеквентно і подрібно доказуєте їй, що то бути не може. В тім однім разі, яка хороша спосібність передати дитині багато правдивих і живих відомостей о законах природи, о појавах духового житья чоловіка, о суспільнім порьядку. І вірте міні, що дитина потрафит вас тогди зрозуміти.

В загалі можна сказати, що тупому пониманью дітеї ми самі найбільше винні. В нас часто обставини житья нарушають чистість льогіки; в нас *de jure* і *de facto* часто минаютьсья і ми допускаємосья часто такої переміни основних прінціпів і таких виводів с поодиноких фактів, яких здорова думка ніяк не приїме. Чиста льогіка дитиньача не допускає того, дльа того всі нельогічности, котрі ми приїмаєм часто без власної відомости за правду, не зрозумілі дльа дитини. Сли ви наповнили голову дитини правдивими даними, то вам вже трудно буде зробити неправдивій вивід, опертиї на тих даних; але сли ви положили злі основи, то ніяк не дідете до того, щоб дитина правильно гляділа на всі виводи, котрі ви робите і котрі цілком не відповідають положеним основам. Подібні нельогічности ведуть тільки до зіпсованья природного здорового зміслу в дитині, а таке зіпсованье трафляєсья в нас дуже часто.

Дуже зле впливає на поньатливість дітей також неприродний порьядок, приньятиї у нас в науці. Пізнаньє можна набути тілько аналітичною дорогою; сама наука розвивалася в такий спосіб, а тим часом вже в першій науці зачинають у нас від синтєзи. То порьядок цілком перевернєний, с котрого виходит неясність, запутаність, мертвота і т. д. Кожда наука зачинаєсья вступом, де говоритсья о важности, користи і поділі науки. Прощуж вас, як може дитина поньати тоїе борше, зак щче поньала цілу науку? Історія ділитсья на старі, середні і нові віки. Якжеж затримаєсья в пам'яті дитини сеї поділ, коли вна о історії ніякого не має поньатья? Географія ділитсья на три части: математичну, фізичну і політичну, перша часть говорит о і т. д. Чиж можна жадати, шчоб дитина знала, шчо в кождії части је сказано, коли щче не вчилась нікотрої?

Тимчасом глядіт, кільки охоти — знанья, кільки бажанья — відкрити правду показуют діти! Інстінкт правди відзиваєсья в них дуже сильно, може і сильніше, ніж в дорослих. Вони не займаютьсья формами, котрі утворили собі луде і котрим надають тілько значінья. Вони не займаютьсья геральдикою, не пропадають за чинами і почестьями (розумієсья, ели їм не наговорєно про се від першого днья житья). За тоїе як радо займаютьсья природою, як охочо пізнають усе діїсне, не формальне, як інтерєсує їх кожда жива по'ява. Шчасливі щче діти, шчо природа не тратит цілком над ними права, не зіставляє їх на жертву зісо'ваних, неморальних, односторонних лудьських теорій! „Але, скажете, в дітеї сильна наклінність до злого отже треба противитсья вже з роду злим наклінностям дітеї“. Ми на тоїе відповімо словами одного глубокого знатока лудьскої природи: „Добриї і злиї боки зрівноважені в чоловіці. Длья того не-

ма жадної причини гадати, шчоби вроджені нам склонности потягали нас більше до злого, як до доброго. А права добре уладженої держави моглиби віддаляти всьаку склонність до злого.“

Колиб навіть правдою було, шчо зла сторона переважає, то чиж моглиби ви перемінити тоє? Ви, котрі раз-у-раз противитесьа самі собі, котрі своїми поступками нищчите власні правила, а теоретичними принципами осуджуєте власні поступки, котрі падаєте на кождому крокови, — ви посьмієте с фаризейсков гордостью кинути камінем на невинну дитину, судьачи в ній тоє, чого так мало добачаєте? Ні, перше пізнайте самих себе, а тогди вже берітьса поправляти людську природу повірених вам дітеј.

Коли діти не је ідеалами моральности, то все таки стојат вони під тим зглядом далеко вище від старших. Вони не брешут (хіба, шчо јих навчат), вони встидајутсьа всего злого, вони хороньат свјаті чутья любови до людей, свободної від всьаких упереджень життя. Вони зближајутсьа до чоловіка, не питајучи, чи він богатиј, чи рівниј јім шчо до походження; в них видна приклонність до унижених судьбоју. І чутья јих показујутсьа ділами, а не зістајутсьа тільки на јазиці, як в старших; дитина не зїєть ніколи јаблука без свого брата або сестри, котрих любить; вона все принесе з гостини гостинця дорогіј ньаньці; вона заплаче, видьачи слъози матери. В загалі гадка, шчо головне чутье дітеј — egoїзм, не маје ніякої підстави. Коли в них не видко сильнојі любови до вітчизни і людськости, то тільки дльа того, шчо круг іх поньат не так шче широкиј, шчоб обньав цілу людськість. Вони того не знајут, а чого сьа незнаје, того любить не можна.

Не дармо поставив нам діти јако примір тој, пе-

ред котрим корьатся народи, котрого наука тільки віків ширитсья по сьвіті. Ми повинні вчитись, дивлячись на діти, повинні самі переродитись, зробітсья дітьми, шчоб пізнати правдиве добро і правду. Сли хочемо звернути увагу на вихованье, то треба зачати від того, шчоб перестати занедбувати природу дітеї, јако непридатну до приньатья переконань розумних. Противно, ми повинні користати с тих скарбів, јакі лежат зложені в дитиньачіј природі, с котрих шче багато је невідкритих.

Таја оборона прав дитиньачої природи протів педагогічного авторітету мала на ціли показати оден з головніших недостатків нашого вихованья. Ми не запускались в подрібности, а висказали дешчо важнішче в надії, шчо розумні педагоги, сли згодьатсья з нашими гадками, добачат самі шчо і јако треба їм робити. Не можна навчити когось, јако обходитись з дітьми, можна тільки показати основи, на котрих поступованье з дітьми опертись може і ціль, до котрої повинно јти. Ми гадајем, шчо головним обовязком виховујучого повинно бути: почитанье людської природи, свобода нормального розвоју, старанье подати дитині перед всім правильні поньатья о річах, живі і сильні переконанья, дозволити јїј переконатись о правді і добрі того, шчо робити маје, а не страхом примушувати до послуху.

Сповненье того всего тьяжке, але можливе. Початок до вихованья такого, опертого на узглядненью дитиньачої природи і свобідного розвоју, зробив був перед половиноју віку чесніј і бескорисніј фільантроп — Пестальоцці. По поводу јего школи висказала п-ні Сталь тују важну замітку, шчо „непоньатливність дітеї походит частіјше від нејасного викладу, јако від неприступности самих наук“ (De l'Allemagne). Тисьячні

досьвіди потвердили тују замітку від часу, як була вона висказана, а ми нині з жалем признати мусимо, що замітка таја шче ј тепер не втратила ваги. Не тільки умислове, але і моральне вихованье дітеј терпит в нас на голословність, зверхність, недостачу житья. Отрьястисья с того сумного положінья, звернути увагу не на мертву букву а на живого духа, не на вищовненье зверхної форми, а на розвій внутрішного чоловіка, — ось завданье сучасного нашого вихованья.

Від видавців.

Вже в першій книжочці „Дрібної бібліотеки“ висказали ми, яка její ціль і яке její завданье. Вона має на оці передовсім нашу молодіж, бажає збудити в ній охоту до розумного мислення і єслідженья і подати јїј еказівки, в якім напруамі повинна працювати, шчоб познакомиться з загальним ходом наукової роботи в Европі і з новішчими добутками тої роботи.

Книжочки „Дрібної бібліотеки“ виходити будут, о кілько мож, најчастіше, в објемі пересічно від одного до трьох печатних листів і в ціні 10—20 кр. Головніј склад дльа Львова „Книгарня Польська“ і „Книгарня Ріхтера“, — на провінції мож дістати в кождїј книгарни.

Доси вијшли:

Книжка I. Повѣсти Еркмана Шатріана, переклав Романъ Розмаринъ. Цѣна 15 кр.

Книжка II. Література Українська, проскрібована рядом російським, М. Драгоманова, з французького. Ціна 10 кр.

Книжка III. Відки і як взьались льуде на землі, Ернета Геккельа, переклав Іван Франко з німецького. Ціна 10 кр.

Книжка IV. Каїн, містерія в трьох діях, Гордона Байрона, переклав Іван Франко. Ціна 20 кр.

Книжка V. Думи і пієсні најзнатніших європеєських поетів. I. Вибрав і видав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка VI. Пчоди, Митра Ів. Пісарєва, переклав з російського Василь Польанськїј. Ціна 10 кр.

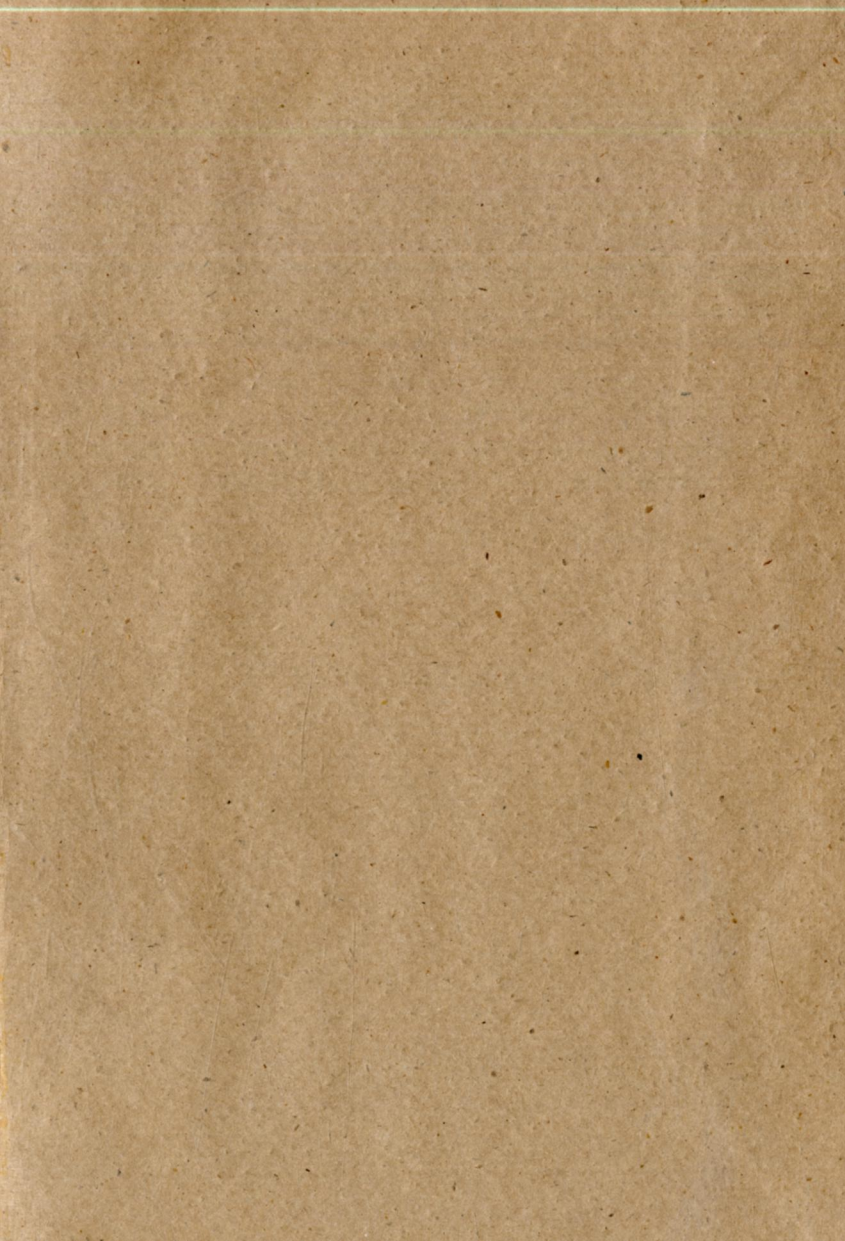
Книжка VII. Власність ґрунтова і její історія, Емільа де Льавльє, переклав Іван Франко. Ціна 10 кр.

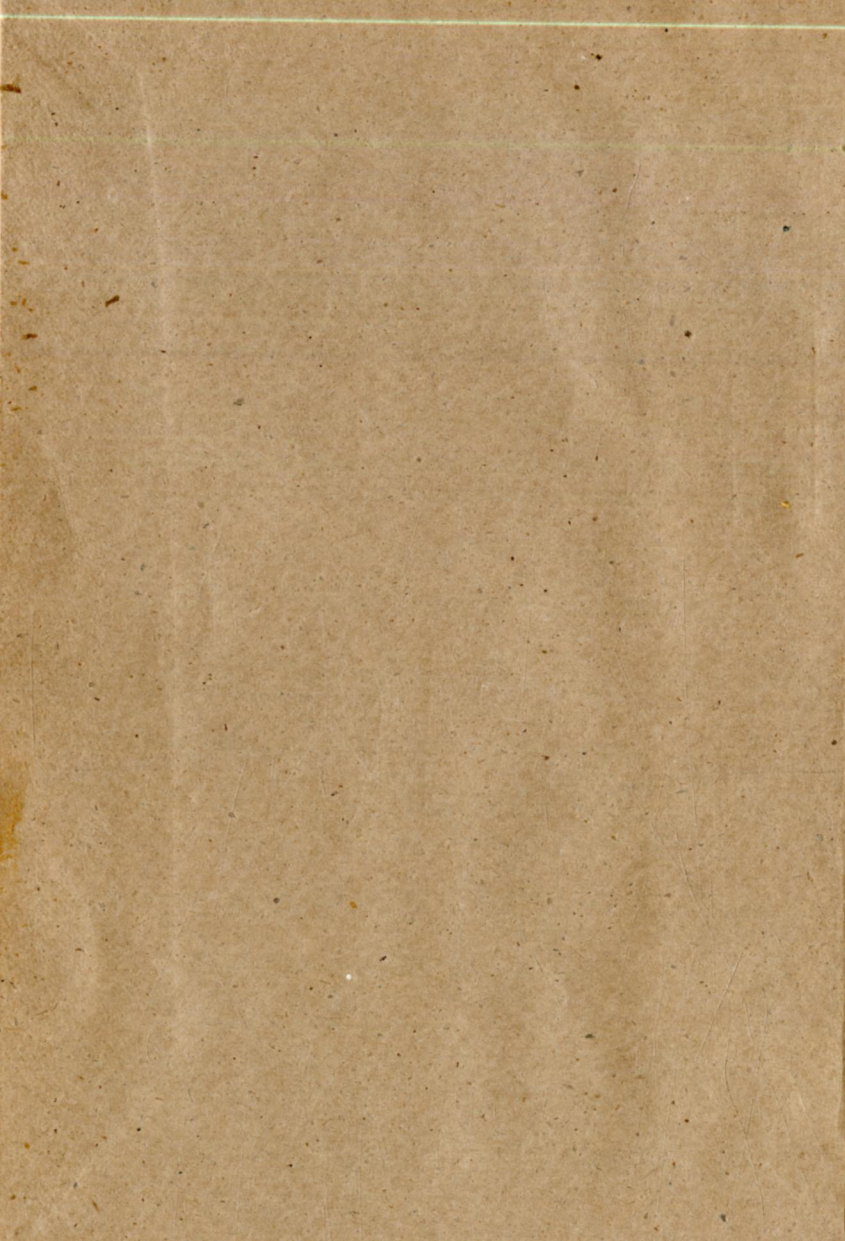
Книжка VIII. Довбня Емільа Зольа, є французького перєвєла Ольґа Рошкевич, частка I. і II.; в додатку „Хутірчик“, єскіз Емільа Зольа.

Книжка IX. Білковина, Томаса Генрі Гекслі, переклав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка 10. Значіньє авторітету в вихованьбу, Николаја А Добролюбова, переклав з російського Євгеніј Олесніцькїј.

В одинаїцятїј книжці вијде статья Е. Льавльє про російську обшчину.

2003

359544

u.35440

B 395